

Herman Tjeenk Willink- lezing 2024

Door Merel van Vroonhoven

Herman Tjeenk Willink- lezing 2024

Door Merel van Vroonhoven

13 juni 2024

Welkomstwoord

Thom de Graaf, vice-president van de Raad van State

Dames en heren,

Van harte welkom allemaal!

In het bijzonder de lezer van vandaag, Merel van Vroonhoven, en de referenten Gavin-Viano en Nicolaas Veul. En natuurlijk ook een extra hartelijk welkom voor de naamgever van deze lezing, Herman Tjeenk Willink, en Quintus Marck.

Twee jaar geleden hebben we de eerste lezing gehouden. Die werd in het leven geroepen ter gelegenheid van de tachtigste verjaardag van Herman Tjeenk Willink. Zijn gedachtegoed over de democratische rechtsorde leeft voort, ook in de Raad van State en met de tweejaarlijkse lezingencyclus 'de democratische rechtsorde in de praktijk' eren we Herman, maar ook de cruciale publieke waarden in onze samenleving. Daar vragen wij nadrukkelijk aandacht voor.

Een democratie die niet een optelsom is alleen maar van stemmen. Een politiek die een echte verbinding weet te maken tussen overheid en burgers, mensen. Een overheid die niet alleen maar luistert, maar vooral ook leert en ruimte geeft aan professionals, zoals bijvoorbeeld Merel van Vroonhoven, want die moeten het in de praktijk echt doen. De staat niet alleen maar opvatten als marktmeester of 'public manager'. Het recht serieus nemen als iets dat structuur biedt, houvast geeft. Het recht dat ook morele kaders geeft voor de omgang van overheid met burgers en de omgang van burgers met elkaar, waarbij zorgvuldigheid in die omgang belangrijk is.

In de eerste lezing die Hermans naam draagt en die door Herman zelf is uitgesproken heeft hij nog eens heel goed samengevat wat ik net wel heel erg kort door de bocht beschreef. Hij gaf toen ook ruimte aan de praktijk en aan het onafhankelijk oordeel van Amma Assante en Jesse Frederik.

De Raad van State maakt zoals vele instellingen onderdeel uit van het staatsbestel en ook de Raad van State wil graag leren en niet alleen maar anderen de les lezen. En beide takken van sport binnen de Raad van State hebben wat te leren en daarom hebben we ook al lang geleden ingezet op een meer externe oriëntatie, een meer open gesprek met iedereen die van betekenis is voor de kwaliteit van de overheid en de kwaliteit van samenleven. We willen leren van onszelf en van anderen. Herman Tjeenk Willink had daar oog voor, net als zijn opvolger Piet Hein Donner die hier vanmiddag ook is: welkom!

Die koers is de afgelopen jaren doorgezet en deze lezingencyclus is daar een goed voorbeeld van. Een ander voorbeeld is dat in de beoordeling van wetsvoorstellen en maatregelen van de regering steeds meer en steeds nadrukkelijker wordt gelet op de mogelijkheden die uitvoeringsorganen en professionals hebben om de overheidstaak goed en rechtvaardig uit te voeren en of mensen ook kunnen doen wat van ze wordt verlangd.

Aandacht voor de uitvoering helpt, niet alleen aan het einde van de cyclus maar bij voorkeur ook aan het begin daarvan, als kern. Ik ben erg blij dat wij Merel van Vroonhoven bereid hebben gevonden om in de voetsporen van Herman te treden. Een vrouw met een bijzondere en ook bewonderenswaardige loopbaan en een groot hart voor de publieke zaak, een scherp oog voor wat daar niet goed gaat maar ook wat wel goed gaat. En een vrouw die daar met een scherpe pen over schrijft.

Een Delftse geofysicus van oorsprong en een gang langs de verzekerings- en bankwereld, directielid van de Nederlandse Spoorwegen en voorzitter van de Autoriteit Financiële Markten. Een topvrouw en zo werd Merel ook bekroond in 2012. En daarna een carrièreswitch om het tweede deel van haar werkzame leven een nieuwe bestemming te geven. Een volstrekt andere manier om leiderschap te tonen, dienend leiderschap. Leraar in het primair onderwijs, voor de klas. En niet alleen dat. Merel is ook gevraagd om haar ervaringen met ons te delen voor een groot publiek via columns, via spreekbeurten, via boeken. Die gaan ook al lang niet meer alleen over de klas, over de kinderen en over het onderwijs. Het gaat veel breder over de stand van de publieke zaak en de gemoedsrust in de samenleving.

Kortom, een heel passende opvolger voor Herman in deze lezingencyclus, met referenten die evenzeer de moeite waard zijn. Regisseur, onderzoeker, kunstenaar en 'zoveel meer' Gavin-Viano en programmamaker, presentator en columnist Nicolaas Veul. Ik bedank jullie beiden dat jullie bereid zijn op geheel eigen wijze de Herman Tjeenk Willink-lezing van Merel van Vroonhoven van zijlichten te voorzien.

Dames en heren,

Ik wens u allemaal een buitengewoon inspirerende middag!

De maarschalk die zijn oor te luisteren legde

Merel van Vroonhoven

De maarschalk die zijn oor te luisteren legde

“Er was eens een koning die zo rijk was dat hij oesters at bij de thee en elke dag zijn varkens voerde met echte parels. Als hij voorbijreed in zijn zwarte koets met gouden wielen, bogen de mensen diep in het stof neer. Soms zei een kind: ‘Maar hij heeft geen aardig gezicht, moeder.’ Dan schrok de moeder en fluisterde: ‘Ssst, dat mag je niet zeggen.’ ‘Waarom niet?’ vroeg het kind. ‘De koning kan het toch niet horen?’ ‘Nee’, zei de moeder. ‘Maar de koning heeft een maarschalk die zijn oor te luisteren legt.’ En dat was zo. De koning had een maarschalk die zijn linkeroor kon afschroeven. Zonder dat iemand het zag, legde hij zijn oor tussen de struiken en groen, vlak bij het raam van een huis. Dan ging hij weg en liet zijn oor daar liggen. Een paar dagen later haalde hij het oor weer op, schroefde het aan zijn hoofd en luisterde. ‘Ah...’, zei hij met glinsterende ogen, ‘majesteit, ze hebben in dat huis kwaad van u gesproken!’ ‘Wat hebben ze gezegd?’ vroeg de koning. ‘Ze hebben gezegd dat u een ellendeling bent, majesteit.’ ‘Laat ze allemaal ophangen!’, riep de koning. En zo geschiedde.

‘Juf, dit is niet echt, toch?’ vroeg Jip geschrokken. Niet alleen Jip gruwelde van het alweer zestig jaar oude sprookje van Annie M.G. Schmidt, mijn hele groep 6 luisterde er met zichtbare afschuw naar. Ik las het enkele weken geleden voor, als aftrap voor het laatste thema in dit schooljaar: rechtsstaat en democratie. Superbelangrijk, maar geen vanzelfsprekendheid in het Nederlandse onderwijs helaas. Een derde van de jongeren tussen 12 en 14 jaar weet momenteel niet eens dat we in een democratie leven. De helft hecht er geen waarde aan. Verplichte kost dus voor mijn tienjarigen. Alles komt aan bod: directe en indirecte democratie, onze volksvertegenwoordiging, het verschil tussen macht en gezag, het belang van de Grondwet, scheiding der machten, de vrije pers. En natuurlijk houden we kinderverkiezingen! Politieke partijen oprichten, campagne voeren, plus een heus lijsttrekkersdebat, om ten slotte te stemmen op de verkiezingsdag. Daarna de vorming van een kinderkabinet. Na overleg met de kinderburgerraad, volgt de ‘omkeerdag’. Leerlingen zijn de meesters en juffen; de leraren, de leerlingen, kortom: de perfecte afsluiting van het schooljaar.

‘Maak je maar geen zorgen,’ stelde ik Jip gerust, ‘het is maar een verhaaltje en dus niet echt.’ Toen begon Sasja te sputteren: ‘maar juf, het kan wel echt zijn hoor, in Rusland kan je zomaar opgepakt worden als je hardop zegt dat je het niet eens bent met Poetin.’ Ook Arash, een Iraans jongetje, roerde zich: ‘Juf, juf, dat is in Iran ook zo.’ ‘Ja, maar die landen zijn een dictatuur,’ zei Thijs, de wandelende encyclopedie van mijn klas. ‘Hier in Nederland gebeurt dat niet, wij leven in een democratie.’

En daar had Thijs natuurlijk gelijk in. Toch werpt de klassieker van Annie M.G. Schmidt een scherpe blik op het functioneren van onze democratie in het hier en nu. Met de opkomst van radicaal-rechtse partijen overal in Europa nemen antidemocratische krachten toe. Populisten hebben weinig op met vrije pers, onafhankelijke rechtspraak en een kritische volksvertegenwoordiging. Dat de nieuwe coalitiepartners allereerst overeenstemming moesten zien te krijgen over ‘het waarborgen van de Grondwet, de grondrechten en de democratische rechtsstaat’ spreekt boekdelen.

Herman Tjeenk Willink, in wiens naam ik hier vandaag sta, heeft het al vele jaren, vele malen benadrukt. Onze democratische rechtsstaat loopt gevaar. Niet door een op handen zijnde staatsgreep zoals in Annie M.G. Schmidts verhaal, maar als gevolg van decennialange verwaarlozing van de overheid. Betonrot, noemt hij het. En het ergste is: we staan erbij en kijken ernaar.

We zien de problemen

We zien de problemen. We weten wat er mis is. Stapels rapporten van legio adviescommissies zijn erover volgeschreven. Deze week nog kwam er weer eentje bij: ‘Gebroken belofte van de rechtsstaat’ van de Staatscommissie rechtsstaat. De moraal van het verhaal is steeds dezelfde: De overheid is te ingewikkeld geworden, veranderd in een afstandelijk, onmenselijk en wantrouwend systeem, waarin je als individuele burger gemakkelijk de weg kwijtraakt of vermalen wordt, zeker als je het geld, de taalvaardigheid, tijd of de connecties niet hebt. En daardoor haken mensen af, verliezen ze vertrouwen in de democratie. Zij die het toch al goed getroffen hebben, redden zich wel, maar de overheid functioneert lang niet goed voor iedereen.

‘De overheid duwt sommige burgers weg en maakt grondrechten niet waar,’ constateert de Adviescommissie Versterken Weerbaarheid Democratische Rechtsorde (VWDR), onder voorzitterschap van Ahmed Marcouch. ‘Je praat al snel over miljoenen Nederlanders voor wie de democratische rechtsorde nu niet goed werkt en die systematisch worden benadeeld.’

Overheidsfalen richting de burger komt in vele vormen en maten. Laat ik dat zichtbaar maken met een aantal voorbeelden uit mijn dagelijkse praktijk.

Tegenover me zit Anne. Ze is hier voor het 10-minutengesprek van haar zoon Tom. Sinds haar echtscheiding staat Anne er alleen voor. Ze heeft zorgen over haar oudste dochter, die net als Tom en zichzelf autisme heeft, de almaar groeiende stapel aanmaningen in haar brievenbus, de ruzie met haar ex-man over de alimentatie, het huis waar ze binnenkort uit moeten. ‘Ik loop van overleg naar overleg. Al die instanties en hulpverleners. Ik zie door de bomen het bos niet meer,’ zegt ze met tranen in haar ogen. ‘Ik ken dat gevoel maar al te goed,’ zegt Wim, een oud-collega van de bank. Wim belandde ‘in de hulpverlening’ toen zijn oudste zoon op tienjarige leeftijd thuis kwam te zitten. Het ging van kwaad tot erger. Zeker toen Wims vrouw overleed. Dus kwamen er nog meer hulpverleners. ‘Eenenveertig in totaal,’ vertelt hij. ‘Voor ieder onderwerp een ander. Ik raakte compleet de draad kwijt.’

Anne en Wim zijn helaas niet de enigen die verdwalen in de ‘lokettenjungle’ waarin veel overheidsdiensten zijn veranderd. Ze worden met hun kinderen van het kastje naar de muur gestuurd, terwijl vaak direct hulp nodig is. De meest kwetsbare kinderen worden blootgesteld aan een overheid die niet levert en geen bescherming biedt. De gevolgen zijn desastreus.

Neem passend onderwijs, ooit ingevoerd onder het mom ‘voor elk kind een passende schoolplek’, liefst in de eigen wijk. Door het in te voeren zonder rekening te houden met de praktische bezwaren en een gelijktijdige bezuiniging is het een farce geworden. Het aantal thuiszitters rijst de pan uit. Tienduizenden kinderen, hun toekomst al in de knop gebroken. Hetzelfde zien we helaas bij de decentralisatie van de jeugdzorg. Kwetsbare kinderen zijn het kind van de rekening. Neem de verhalen uit de gesloten jeugdzorgafdelingen, met een keihard gevangenisregime waar mishandeling en getreiter gewoongoed is. Of we volgen allemaal het tienjarige meisje in Vlaardingen, dat aan de zorg van een pleeggezin was toevertrouwd. De schrijnende voorbeelden zijn talloos. Je hoeft de krant maar open te slaan.

Het ritueel dat volgt is voorspelbaar: Hoe heeft dit kunnen gebeuren? De politiek schreeuwt moord en brand, bestuurders buigen hun hoofd en kondigen een onafhankelijk onderzoek aan. Tot de ophef weer uit het nieuws verdwenen is. Verontwaardiging over misstanden is een vluchtige emotie.

Ik noemde overheidsfalen richting de burger als probleem waar we naar kijken, maar niks mee doen. Daar voeg ik de groeiende ongelijkheid aan toe. Nederland wordt steeds meer een wereld van ‘haves en have-nots’.

Neem Tom. Hij woont hier in Den Haag in het groene Statenkwartier. Met zijn monumentale koopwoningen, schoongeveegde straten en voor elke deur een bakfiets en een laadpaal is het een van de rijkste wijken van Den Haag. ‘De verduurzaming heeft bij ons een enorme vlucht genomen’, vertelt Tom, duidelijk in zijn nopjes. Dankzij overheidssubsidies zit hij er warmpjes bij.

Zo anders is het verhaal van Johan, die sinds zijn pensionering in Moerwijk woont, een van de armste buurten van Den Haag. Het gemiddelde jaarinkomen is er € 18.000. ‘Sociale huurwoningen uit de jaren zestig’, verzucht hij. ‘Jarenlang niets aan gedaan. Nu lekt en tocht het overal. Met als gevolg een onbetaalbare energierekening. Zelfs in je slaapzak voor de tv en koud douchen voorkomen geen voedselbank.’

1 op de 3 Nederlanders heeft moeite rond te komen aan het einde van de maand. En dat terwijl de economie de afgelopen decennia gestaag is blijven doorgroeien en de werkeloosheid historisch laag is. We zijn met zijn allen rijker dan ooit. Wie voorbij de gemiddelden kijkt, ziet dat er sprake is van toenemende ongelijkheid tussen bevolkingsgroepen.

Noah is tien jaar oud, en zit in mijn klas. Samen met zijn twee broertjes en ouders woont hij in een van de troosteloze flatgebouwen in betongrijs Laak. Onlangs vroeg ik de klas onbekende woorden in een gedicht over de Noordzee te omcirkelen. Noah omcirkelde het woord kwal. Ik vroeg hem of hij die ‘glibberige prikbeesten’ weleens had gezien. Hij schudde zijn hoofd. Noah was nog nooit op het strand geweest.

Sinds ik voor de klas sta, besef ik meer dan ooit dat de plek van je wieg nog altijd je toekomst bepaalt en gebrek aan taalvaardigheid dé grote ongelijkmaker is. Inmiddels loopt een derde van de vijftienjarige het risico laaggeletterd de schoolbanken te verlaten met levenslange gevolgen. Het lezen van een bijsluiter, een brief van de gemeente of het afsluiten van een huurcontract. Het is moeilijk je staande te houden zonder leesbegrip. Plus wat je mist aan troost, inspiratie en verbeeldingskracht in een leven zonder boeken. En dan te bedenken dat er onder kinderen uit armere wijken onevenredig veel zwakke lezers zijn. Nog los van het feit dat de onderwijsambities voor hen al lager zijn, omdat de onderwijsinspectie een lager streefniveau hanteert. Een risico van levensbelang: de lage lat wordt de standaard, waardoor de kloof nog verder toeneemt. Jonge kinderen belanden in de gevangenis van lage verwachtingen, een gevangenis waaruit op latere leeftijd nauwelijks meer valt te ontsnappen.

Overheidsfalen, ongelijkheid. Niet gek dus dat mensen afhaken. Soms omdat ze niet mee kunnen – ze zijn bezig met overleven. Of ze voelen zich niet gezien en niet gewaardeerd. Het feit dat we elkaar buiten onze eigen bubbel niet meer tegenkomen, helpt ook niet mee. Mensen uit verschillende wijken, een paar tramhaltes van elkaar, ontmoeten elkaar nooit. Het begint al op school. Elke wijk heeft zijn eigen basisschool met kinderen met eenzelfde achtergrond. Zeker in gesegregeerde steden als Den Haag. Uitzondering is mijn kleine school in het speciaal onderwijs. Autisme maakt immers geen onderscheid tussen arm of rijk, geloof of afkomst.

Ik neem u weer even mee naar mijn klas en de burgerschapslessen van de afgelopen weken.

‘Welke partijen kennen jullie al?’, vraag ik. Jip steekt zijn vinger op: ‘De VVD, daar stemt mijn vader op.’ ‘Mijn moeders stemmen op de Partij van de Dieren,’ roept Fien erachteraan. Belachelijk vindt Wesley, ‘alsof dieren belangrijker zijn dan mensen.’ Uliana, mompelt: ‘ik weet niet. Ik denk niet dat mijn vader stemt.’ Haar ogen staan verdrietig. Haar vader vecht in het Oekraïense leger, ze heeft hem al een jaar niet gezien. ‘Ik ben voor Wilders,’ zegt Rodney, ‘want nu krijgen we eindelijk een eigen huis.’ ‘O nee, niet Wilders’, roept zijn vriend Thijs geschokt, ‘straks moet Hamza weer terug naar Syrië.’

Een diverse klas, het leidt regelmatig tot een ingewikkeld gesprek, maar biedt tevens kans op wederzijds begrip. ‘Kinderen hebben spiegels nodig om zichzelf te herkennen, maar ook ramen om de ander te begrijpen,’ aldus kinderboekenschrijfster Mylo Freeman. Helaas ontbreken die ramen momenteel in onze maatschappij, waardoor onbegrip en polarisatie op de loer liggen.

Wat is daarin de rol van onze leiders? Vegen zij de ramen schoon of bevuilden zij ze juist met modderige lappen? De leugens van machtigen zorgen voor wantrouwen jegens regeringen en bedrijven, schrijft filosoof Sam Harris in zijn boek *Waarom je nooit moet liegen*. ‘Leugens zijn het sociale equivalent van giftig afval – iedereen wordt mogelijk geschaad door hun verspreiding.’

Wanneer onze meest zichtbare leiders liegen geen doodzonde vinden, jokken over nareizen, migratiemythes verkopen als waarheid, of zich bonnetjes, sms’jes en dividendbelasting-memo’s niet weten te herinneren, blijven kiezers hun intenties wantrouwen. Zolang mensen met een maatschappelijke voorbeeldfunctie denken weg te kunnen komen met niet-integer handelen, zoals de accountants met hun examenfraude, zal het publieke vertrouwen blijven dalen. 60 procent van de Nederlanders vindt dat het de verkeerde kant op gaat, peilde het Sociaal Cultureel Planbureau, tegenover 46 procent twee jaar geleden. Politicoloog Tom van der Meer zegt het treffend: ‘We zitten niet in een vertrouwenscrisis, maar een betrouwbaarheidscrisis.’

Hoe zijn we hier in vredesnaam in terechtgekomen?

We zien de oorzaken

‘Neee, nee!’, een ijsingwekkende schreeuw klinkt door het klaslokaal. Het is Jessey. Na een halfjaar thuiszitten kan hij nu voor halve dagen naar school. Maar zelfs dat is te veel.

De orthopedagoog oppert dat Jessey baat heeft bij een shadow, een individuele begeleider die naast hem zit in de klas om extra steun en structuur te bieden. Maar voor het aannemen van een shadow kan alleen gekozen worden uit een lijst van vaste aanbieders. Het gevolg van de verplichting tot aanbesteden, een pregnant uitwas van marktwerking. Commerciële partijen pikken gretig een graantje mee en spekken hun winsten door goedkope arbeidskrachten in te zetten tegen een hoog tarief. Een bekende truc om na een gewonnen aanbesteding de kosten laag en de omzet hoog te houden. En dus krijgen wij Lieske: ‘Dit is het eerste kind dat ik ga begeleiden’, vertelt ze. ‘Ik studeer sinds een jaar gezondheidswetenschappen en zocht een bijbaantje voor twee dagen per week.’ Het zorgbedrijf dat de aanbesteding won, blijkt alleen met studenten te werken.

Als nieuwkomer in het onderwijs heb ik met grote verbazing om me heen gekeken. Ik verwachtte een publieke sector, maar trof een quasi-marktomgeving die me deed denken aan het bedrijfsleven dat ik zo goed kende. Nog altijd is het neoliberale gedachtegoed dominant in het onderwijs, net als in de zorg en het sociaal domein overigens. Het idee dat de marktwerking de kwaliteit van het onderwijs zou verbeteren is een illusie. Het leidt alleen maar tot meer concurrentie tussen scholen. Zo kan het dat een school in een arme wijk, zoals Laak in Den Haag, waar het lerarentekort al torenhoog is, leraren verliest aan een school in een rijkere buurt. Weggekocht.

Ook tussen leerlingen woedt hevige concurrentie. Succes is een keuze, falen eigen schuld in onze meritocratische prestatie maatschappij. Meetbare individuele prestaties – de heilige graal. Scholen, inspectie en ouders beoordelen de toetsresultaten alsof ze een boekhouding bijhouden. Leraren worden ‘afgerekend’ op de scores. Kinderen worden gezien als een soort belegging: hoeveel geld heb ik erin geïnvesteerd en hoeveel rendement maak ik? Op elfjarige leeftijd schudden we de kaarten en leggen de toekomst min of meer vast. En dus vallen er slachtoffers onder kinderen met een moeilijke thuissituatie en kinderen die zich anders of later ontwikkelen.

Met het marktdenken drong niet alleen een fixatie op geld en spreadsheets het publieke domein binnen, het ging ook gepaard met een overwaardering van generalistisch beleid ten opzichte van – of kan ik beter zeggen: ten koste van – inhoudelijk vakmanschap en praktijkervaring. Bestuurlijk efficiëntie-denken en dashboardmanagement hebben van de overheidsprofessional ‘een uitvoerder’ gemaakt.

Mijn stap naar het klaslokaal vijf jaar geleden werd door velen gezien als dapper en moedig. Moedig? Hoezo, heb ik vaak gedacht. Vanwege de teruggang in salaris, het leven zonder auto met chauffeur en secretaresse? Dat kan je moeilijk moedig noemen. Moedig, omdat ik ervan uitging dat ik na mijn vijftigste nog een heel nieuw vak zou kunnen leren? Misschien. Want het leraarschap is niet zomaar een vak. De complexiteit is groot, zoveel groter dan ik vooraf besepte. Het is een betekenisvol vak, maar wel een met te veel taken, te weinig zelfbeschikking en te weinig ondersteuning.

De echte energiekillers zijn de vanaf de zijlijn over je heen gestorte bureaucratie en andere tijdvreterende nonsens, zoals het invullen van ellenlange rapporten ter bevrediging van bestuurlijke onzekerheid. Geen wonder dat leraren het klaslokaal de rug toekeren of vluchten in het zzp’erschap, aan de slag gaan als bijspijkerleraar in de explosief groeiende bijlesindustrie. Of als goedbetaalde consultant bij een van de vele onderwijsadviesbureaus. De teller van het lerarentekort staat inmiddels op 10.000. Tegelijkertijd zijn er meer dan 80.000 mensen die wel een onderwijsdiploma hebben, maar die niet voor de klas staan. Ik herhaal, tachtigduizend! Hoe is het mogelijk? Het antwoord laat zich makkelijk raden. Onderwijs is een zeer aantrekkelijke sector, zolang je maar geen leraar of schoolleider bent.

‘Wanneer was de laatste keer dat jij je kantoor hebt stofgezogen?’ vraag ik bestuurders vaak. ‘Wanneer de bureaus afgenomen?’ Aanbestede contracten geven schoonmakers vaak slechts een minuut of tien per klaslokaal. Dus neemt menig leraar zelf de zwabber ter hand. Nu kun je beargumenteren dat het onderwijs bekostigd wordt met gemeenschapsgeld en dat daarbij soberheid past. Maar soberheid is iets anders dan kapotte kranen, slecht geventileerde ruimtes of voor eigen rekening spulletjes kopen bij de Action om je klaslokaal wat op te leuken. Hoe valt dit te rijmen met de werkomgeving en behandeling van ambtenaren die niet in de frontlinie werken? U ziet de espressobars, moderne kantoortuinen en veelzijdige lunchmenu’s in ministerie-restaurants al voor u. De kloof tussen beleid en praktijk kan bijna niet beter tastbaar worden gemaakt.

Dat brengt mij bij een andere kloof: het beleid dat in ivoren torens wordt bedacht, sluit zelden aan bij de praktijk. Vrijwel altijd zonder betrokkenheid van de professionals in de praktijk, of burgers die door het beleid worden geraakt, zoekt het openbaar bestuur – daartoe veelal aangezet door hijgerige politici – zijn heil in korte termijn ingrepen op detailniveau of juist in megalomane systeemveranderingen. Uit angst voor negatieve beeldvorming gaat de politiek, zonder kennis van zaken, zich bemoeien met beleid én uitvoering. Tel daarbij op de tanende kennis en kunde van het ambtenarencorps en een kind kan begrijpen waarom de overheid het op zoveel terreinen laat afweten. Toch blijft microsturen vanuit de politiek schering en inslag. Je hoeft het Hoofdlijnenakkoord maar open te slaan. Terwijl het woord lerarentekort in het akkoord niet voorkomt, ziet de nieuwe coalitie de splitsing van pabo’s als

het ei van Columbus. Door praktijkmensen nadrukkelijk ontraden, wordt het toch maar weer plompverloren opgeschreven. Waarom zouden deze alwetende politici ook naar hen luisteren? Het past in deze tijd om alles plat te slaan tot een simpel probleem dat simpele daadkrachtige oplossingen vraagt in plaats van te analyseren en terug te wikkelen, zoals Tjeenk Willink dat noemt.

In een brandbrief uitten vijftig topambtenaren vorig jaar hun zorgen over politieke scoringsdrift die tot in de haarvaten van het ambtelijk apparaat doorsijpelt. Ambtenaren worden voor politieke karretjes gespannen en kunnen onvoldoende onpartijdig en zorgvuldig adviseren. Ministers moeten zich 24/7 verantwoorden in de Kamer en op social media. En daarnaast snel oplossingen presenteren. Vermeende oplossingen, beter gezegd. Niet helemaal verwonderlijk dus dat ministers snelle wegen naar succes zoeken, zonder oor voor de mitsen en maren van voorzichtige ambtenaren. Het is immers de minister die in de vuurlinie ligt van belangenorganisaties, opinieleiders en commentatoren die zich allemaal uitleven op X. Beeldvorming is wat telt.

Zoals een prominente politicus recent nog opmerkte: 'Het gaat er niet om of plannen haalbaar en uitvoerbaar zijn, maar om dat je plannen hebt.'

We zien ook oplossingen

Is er nog hoop voor de democratie? Kan het tij nog gekeerd? Ik denk van wel. Maar op een andere manier dan bij het sprookje van Annie M.G. Schmidt, waarin het afgeschroefde oor van de maarschalk wordt opgeslokt door een beer en het volk vervolgens in opstand komt, waardoor de koning en zijn maarschalk het hazenpad kiezen. De geschiedenis leert dat een nieuwe leider als volksheld binnengehaald, zich weldra ontpopt als de volgende dictator.

Een goed werkende democratie vereist verscheidenheid en een evenwichtige balans tussen alle actoren. Die balans is nu zoek. De burger en de professional in de praktijk worden te weinig gezien en gehoord. Bestuurders en beleidsmakers zijn te vaak sturend vanuit hun eigen bubbel, losgezongen van de realiteit. In het herstellen van de balans ligt de sleutel. Wat vraagt dat van de bestuurder/ beleidsmaker, de professional en de burger?

Ik begin met de burger. 'Zie het burgerschap als publiek ambt,' zegt Tjeenk Willink. Hij pleit voor betrokkenheid van burgers bij beleid dat van onderop wordt ontwikkeld. En een overheid die daarvoor ruimte geeft en tevens accepteert dat door burgers aangedragen oplossingen kunnen verschillen – per stad, wijk of straat. Het vraagt een overheid die burgerschap stimuleert, door uit te dragen dat burgers hun samenleving zelf maken, maar ze niet aan hun lot overlaat. De vraag stellen: 'Hoe kan ik helpen?' in plaats van direct met dashboards vol meetcriteria, voorwaarden en regels op de proppen te komen. Dienen, vertrouwen geven en vooral luisteren, want aan animo voor burgerinitiatieven ontbreekt het niet.

Neem 'Austerlitz zorgt'. Vier burgers richtten een eigen onafhankelijke zorgcoöperatie op toen de laatste huisarts uit het dorp vertrok en de inwoners voor zorg moesten uitwijken naar Zeist. Voor veel van de ouderen te ver weg. Een kleine startsubsidie en binnen mum van tijd was het dorpssteam geboren, compleet met dorpsondersteuner en een zorgcoördinator: dat is de verpleegkundige van het dorp. De dorpsondersteuner kan zelf beslissen over wie recht heeft op zorg, dus geen ingewikkelde WMO-procedures door ambtenaren op afstand. Dat de gemeente Zeist hiermee instemde was een belangrijke stap. Inmiddels heeft Austerlitz meer dan tien welzijnsdiensten - van vervoersdiensten tot eetservice - met meer dan 100 actieve vrijwilligers.

Nog een voorbeeld:

Hagenaars en Hagenezen hebben de neiging zich terug te trekken op hun eigen eilanden, dacht Astrid Feiter. ‘We komen elkaar nooit tegen, maar hebben vaak wel een mening over elkaar.’ Als ze elkaar tenminste zouden ontmoeten, dan zou er meer begrip zijn in de stad. Het Haags Verhaal was geboren. Sinds jaren wisselen mensen uit de meest uiteenlopende gemeenschappen verhalen uit. In zijn eenvoud zeer doeltreffend. Recent nog ontmoette de Joods-Liberale Gemeente de Turks Islamitische Culturele Stichting Den Haag.

Burgerinitiatieven zijn in opkomst en hebben een enorm potentieel, betogen Ziegler en Gautier in hun boek *Een wereld van gemeenschappen*. Maar helaas lopen ze in de praktijk nog te vaak stuk of komen überhaupt niet van de grond. De grote boosdoener ook hier weer: de verstikkende overheidsbureaucratie en wat-de-boer-niet-kent-dat-vreet-hij-niet-mentaliteit in stadhuis of ministerie. Maak praktijkcontact een basisvereiste van ambtelijk vakmanschap, beveelt de commissie ‘Weerbare Democratie’ aan. Praktijkcontact als medicijn tegen tekentafelbeleid. Goed voor burgers, en ook voor overheidsprofessionals in de frontlinie trouwens. Laten we het eens over hen hebben.

‘Geef de leraar z’n vak terug’, riep de Tweede Kamer in koor tijdens het Kamerdebat over leraren drie maanden geleden. Uit mijn hart gegrepen. Allereerst, omdat het bevestigt dat goed onderwijs valt of staat bij het vakmanschap van de leraar. Maar politieke erkenning is niet genoeg. Bovendien, kort-stondig. Dus is het misschien nog wel belangrijker dat de professionals ‘op de vloer’ zelf actie ondernemen. Daarom roep ik: ‘Leraar, pak je vak terug.’ Professionals moeten niet wachten op de politiek, bestuurders of anderen aan de zijlijn. Als wij ons vak niet opeisen verandert er niets. Als wij ons niet als professionals gedragen, waarom zou de rest van de wereld ons dan als professionals behandelen? Dus is mijn pleidooi: stop met je voegen naar het uitvoerderschap. Verzet je tegen alles wat vakmanschap in de weg staat. Mobiliseer niet alleen langs de as van arbeidsvoorwaarden, maar vooral langs de as van de inhoud van het vak. Wil je de status van een advocaat, een rechter of een dokter, dan hoort het erbij dat je je continu bijschoolt en je daar ook op laat toetsen en aanspreken. De lat omhoog!

Nog geen acht jaar geleden behoorde de Alan Turingschool in hartje Amsterdam bij de slechtste 20 procent van Nederland, inmiddels bij de beste 10 procent. Daarnaast geldt de school als lichtend voorbeeld voor scholen in het hele land. Leraren staan in de rij om er te werken. Hoe dat kan? Schoolleider Eva Naaijken en leraar Martin Bootsma gooiden het roer om en zetten de leraar en het vakmanschap centraal. Docenten krijgen veel tijd voor hun professionele ontwikkeling. De school-leiding is gestopt met alles dat niet direct bijdraagt aan de lespraktijk en het vakmanschap. Het resultaat: de werkdruk is lager, het werkplezier groter en de kwaliteit van het onderwijs hoger.

Een evenwichtigere machtsbalans ten gunste van professionals en burgers moet komen van een radicale herwaardering van vakmanschap en praktijkervaring. Tijd voor minder markt. Tijd voor meer bestuurlijk handelen dat daadwerkelijk dienend is aan de man of vrouw in de frontlinie. De praktijk niet als sluitstuk, maar als startpunt.

Burgemeester Reinie Melissant-Briene volgde, tijdens haar drukke bestaan als burgemeester van Gorinchem, ook een hbo-opleiding Verpleegkunde. Waarom? Omdat een verwarde vrouw haar de vraag stelde: ‘Weet u wat u mij aandoet als u een crisismaatregel neemt?’ Dat wist de burgemeester niet. Wat doe je iemand aan die gedwongen wordt opgenomen? En dus ging Melissant-Briene de zorg in en liep ze stage in ggz-klinieken. Inmiddels heeft ze haar diploma op zak. ‘Eén ding weet ik zeker,’ zegt ze, ‘dat ik nu ook verpleegkundige ben, maakt me een betere bestuurder. Mijn vragen zijn scherper, waardoor ik betere besluiten kan nemen en dus meer kan betekenen voor veel mensen.’

Nog veel meer dan toen ik zelf directeur was besef ik hoe belangrijk het is dat bestuurders en beleidsmakers bewust zijn van de consequenties van hun beleid op de praktijk. Maar ook hoe belabberd het met dat bewustzijn is gesteld. Nog te vaak zie ik bestuurders hun dagen vullen met vergaderen over papieren werkelijkheden, zonder een beeld te hebben van hoe het eraan toegaat buiten de vergaderzaal.

‘Maar beseft dan niemand hoe complex ons vak is?’, is vaak de bestuurlijke reactie bij kritiek vanuit het veld of in de media. Ik weet, besturen is ingewikkeld, al helemaal in een publieke sector met al die verschillende actoren, belangen en veel wetgeving. Op afstand sturen via beleidsplannen, procedures en spreadsheets in een complexe omgeving is verleidelijk. Het geeft een vals gevoel van controle en daadkracht. Als meedraaiende conducteur werd ik geconfronteerd met de onzinnigheid van beleidsbeslissingen die ik zelf samen met mijn NS-medebestuurders had genomen. Een pijnlijke les. De gevolgen van besturen zonder voeten in de klei zijn vaak groot, daarvoor hoef ik slechts de toeslagenaffaire of het gaswinningsdrama op te roepen.

Persoonlijk zou ik als bestuurder niet kunnen slapen van leerlingen die onvoldoende leesvaardig mijn scholen verlaten, van gedupeerden die nog altijd wachten op hun herstelbetaling door mijn uitvoeringsorganisatie. Of van toch al zo kwetsbare jongeren die levenslang trauma oplopen in een van mijn zorginstellingen. Niet zelden door uitval van personeel wiens vakmanschap ondersneeuwt door belabberde werkomstandigheden, administratieve lasten en papieren plannenmakerij als gevolg van mijn bestuurlijke keuzes.

Ik ben geen fan van ‘curlingouders’, maar ik denk weleens: hadden we maar ‘curlingbestuurders’. Bestuurders die focus aanbrengen en alle nonsens weghouden, zodat de professional zich kan richten op het vak en daarvoor ook de ruimte krijgt. Dat vereist wel dat je als bestuurder echt in verbinding staat met de praktijk en luistert. Echt luistert.

Hoe? Loop niet alleen mee, maar werk ook mee. Waarom niet als zorgbestuurder elke week vrijwilligerswerk doen door te koken in een van de woonzorginstellingen? Of als beleidsmedewerker bij de gemeente de handen uit de mouwen in de schuldhulpverlening. Als secretaris-generaal aan de slag als conducteur op de trein. Waarom als schoolbestuurder niet gewoon een keer per week als onderwijsassistent aan het werk, of als je een bevoegdheid hebt, zelf voor de klas? Het klinkt u misschien als utopie in de oren – en toch zeg ik: de overheid en samenleving worden er beter van, menselijker ook. Want wie z’n oor te luisteren legt in de praktijk ontdekt - in de woorden van Tjeenk Willink - dat in elk persoonlijk verhaal, elke individuele casus het DNA van het systeem verborgen zit. ‘Geen tijd voor de praktijk’ kan dus nimmer een excuus zijn.

En de systemen dan? Moet er niet ook iets veranderen in de manier waarop onze overheid en rechtsstaat zijn georganiseerd om het tij te keren? Sommige mensen geloven dat structuur de mens stuurt. Zij willen de democratie versterken door meer toezichthouders, een constitutioneel hof en heel veel nieuwe procedures. Nu zal ik als oud-bestuurder en -toezichthouder nooit ontkennen dat structuren nodig zijn, goede governance is net als goede wetgeving randvoorwaardelijk voor het goed functioneren van onze maatschappij. Maar het mag nooit een doel op zich worden. Uiteindelijk werkt een structuur alleen bij de gratie van de mensen die erin opereren. *Culture eats strategy for breakfast* is een bekende uitspraak in het bedrijfsleven. Ik zou zeggen: *Culture eats structure for breakfast*. Zelden is een structuurwijziging de meest impactvolle verandering. Zeker als ze wordt doorgevoerd zonder een verandering in houding en gedrag. Met structuren alleen bescherm je een democratie niet, want een democratie erodeert altijd eerst door woorden en gedrag.

‘Stel dat de Koning uit het verhaal van Annie M.G. Schmidt zijn eigen oor had neergelegd in plaats van het afgeschroefde linkeroor van zijn maarschalk,’ vroeg ik mijn groep 6. ‘Als hij zonder wantrouwen echt geluisterd had naar de stem van het volk?’
‘Dan had hij niet hoeven vluchten, juf,’ antwoordde pientere Thijs. ‘Want dan was zijn land een democratie en daar leven ze lang en gelukkig.’

U hoort het, beste mensen, mijn lezing van vandaag is misschien een kritisch verhaal, maar niet eentje zonder hoop. Het is een warm pleidooi voor het herstel van de machtsbalans in onze democratie ten gunste van burgers en professionals in de praktijk. Voor minder markt en meer bestuurlijk handelen dat daadwerkelijk dienend is aan de man of vrouw in de frontlinie. Een pleidooi voor werkelijk luisteren. Maar ook voor terug durven praten, kenbaar maken waar je inhoudelijk voor staat. De professional en burger niet langer meer het sluitstuk, maar het startpunt. Of je werk zich nou afspeelt in de vergaderzaal of in de klas. Flip the system.

Over het systeem flippen gesproken, u wilt vast weten hoe de ‘omkeerdag’ op school is afgelopen.

Na een bewogen verkiezingsdag vormden de winnaars een coalitie, die direct aan de slag ging met prioriteit nummer één uit het regeerakkoord: de omkeerdag. Het programma was snel klaar: stil lezen, een gedicht, geschiedenis over Einstein, Pruisische landkaarten ontcijferen en een les gamen voor beginners. En natuurlijk patatbakles. De rollen waren verdeeld, de tijdsplanning en spelregels opgeschreven. Ze hadden gestemd, dus zo zou het gaan.

Tot vlak voor de grote dag Thijs opeens flipt en de klas uitstormt: ‘Als ik mijn les over galactische radiatoren niet mag geven, dan hoeft die hele ‘omkeerdag’ voor mij ook niet meer.’ Hele klas in paniek. Net als ik wil ingrijpen, stapt Thijs het klaslokaal weer in. ‘Sorry, het spijt me,’ zegt hij enigszins bedremmeld. ‘Maar mag ik dan wel een gedicht van vier bladzijden voorlezen in plaats van één?’ Er klinkt gezucht en gesteun, blikken worden gewisseld. ‘Oké dan,’ zegt Fien streng, ‘vier pagina’s, maar alleen over iets vrolijks.’

Dank u wel!

Gesproken column

Gavin-Viano
regisseur en theatermaker

Juliet

*'Tis but thy name that is my enemy;
Thou art thyself, though not a Montague.
What's Montague? It is nor hand nor foot
Nor arm nor face, nor any other part
Belonging to a man. O, be some other name!
What's in a name? That which we call a rose
By any other word would smell as sweet;
So Romeo would, were he not Romeo call'd,
Retain that dear perfection which he owes
Without that title. Romeo, doff thy name,
And for thy name, which is no part of thee,
Take all myself.*

Hallo,
Mijn naam is Gavin-Viano.
Gavin kreeg ik van mijn zus. Viano kreeg ik van mijn broer. En met trots draag ik mijn voornaam.
In de loop der jaren heb ik gemerkt dat veel mensen nogal moeite hebben met mijn voornaam,
al sinds de basisschool.

Ik heb dat echt als microagressie ervaren. Dus iedere keer wanneer een persoon moeilijk doet over mijn naam, dan gebruik ik de naam van de koning als voorbeeld.
Want als je Willem-Alexander kunt zeggen en onthouden, dan kun je Gavin-Viano zeker weten zeggen en onthouden. Eén lettergreep minder, kom op, je kunt het.

Ik ben de jongste zoon van Marlène en Marcel, die eind jaren '60 vanuit Suriname naar Nederland kwamen voor een betere toekomst.
Het duurde even, maar die betere toekomst kwam er ook.
Na het VWO, zou ik gaan studeren aan de Erasmus Universiteit. Alleen werd ik onverwachts verliefd, zoals dat vaker gebeurt in de liefde.
Je ziet het nooit aankomen.
Kennen jullie dat gevoel van verliefd zijn?
Dat je enkel kunt denken aan die ene persoon. Het zijn geen vlinders meer in je buik, maar olifanten die nog harder racen dan Hamilton en Verstappen samen?
Ken je die liefde, waarbij je liefdesbrieven schrijft en de liefdesbrieven stiekem achterlaat in het kluisje van die persoon?
Die verliefdheid waardoor je met een glow op je gezicht over straat loopt? Diezelfde glow die zwangere vrouwen met zich meedragen. Precies, die glow.
Ken je die liefde waarbij je hart sneller gaat kloppen, je handen lekker klam worden, je keel net zo droog als de Sahara wordt en je ieder moment van de dag tijd wilt spenderen met die persoon?
Die verliefdheid is zo intens en het is net zo scherp als een High Definition 8K camera.
En kennen jullie dat? Die zijdenzachte verliefdheid die zo next level is, dat je bang bent dat je nooit meer in je leven zo verliefd zult zijn op iemand?
Kennen jullie die verliefdheid?

Stilte.

Gesproken column

Nou.
Ik heb dat gevoeld.
Ik was zo verliefd, dat ik niet meer naar de Erasmus Universiteit wilde. Alleen was ik, in die periode van mijn leven, niet intens verliefd op een persoon.
Ik was in één keer verliefd op Dans. Op kunst.
Ik moest en zou en ging ook daadwerkelijk naar de dansacademie.
Codarts Hogeschool voor de Kunsten.
Ik nam stiekem 6 balletlessen. Ik auditeerde stiekem. Ik verzon stiekem hoe ik mijn ouders dit zou vertellen. En toen kon ik plots niet meer stiekem zijn. Ik moest eerlijk zijn. En ik moest net als de kleine zeemeermin een keuze maken. Zou ik in mijn comfortzone blijven en gaan voor wat ik al kende? Of zou ik een nieuw avontuur aangaan en kiezen voor iets dat ik niet kende maar wel met mijn hele hart en ziel naar hunkerde?

'Mam, ik ben aangenomen op de dansacademie.'

Stilte.
Nog meer stilte.
Een frons op haar gezicht.
Een vragenlijst, een kritische vragenlijst.
Stilte.
Nog een frons.
Een zucht. Stilte. Stilte. Ik slik, maar er valt niks te slikken want mijn keel is net droog als de Sahara, weet je nog.
En gelukkig kwam toen een glimlach op haar gezicht en ook bij de rest van het gezin.
Inmiddels zijn ze mijn nummer één fans. Mijn zus is mijn zakelijk leider, mijn neefje is sales guy, af en toe zit mijn vader in het publiek en mijn moeder doet altijd de catering.
Ik hou van kunst.

Inmiddels ben ik een Associate's diploma van the New York Film Academy en twee Bachelor diploma's van Codarts en van Toneelacademie Maastricht verder.
Allemaal kunstvakopleidingen, dus je kunt wel zeggen dat die verliefdheid nog groter, sterker is geworden. Daarnaast ben ik mijn moeder echt dankbaar dat ze mij, voor haar kantoor op de Binnenwegplein naast de Coolsingel in Rotterdam liet kijken als kleuter naar het poppentheater. Het was er altijd druk, vol met ouders. en hyperactieve kinderen. Nu zijn we allemaal stoer, groot, volwassen, intellectueel en popi-hopi. Maar daar op de bank, voor die poppen, waren we allemaal gelijk en keken we aandachtig naar vermakelijke, inspirerende, maatschappelijk urgente verhalen. Kleine mensen die naar kleine mensen keken. Heel even waren we stil.

Stilte.

En opeens ging het mis. In de loop der jaren is er veel veranderd voor theater en andere kunstvormen in Nederland. Er is een ingewikkeld, hoogdrempelig systeem ontwikkeld, genaamd subsidies. En ene meneer Halbe kwam langs met een grote bijl of zoiets?

Gelukkig bestaat het poppentheater nog steeds, alleen wordt er minder vaak gespeeld want ook zij zijn afhankelijk van de subsidie van de gemeente. En dan wordt het spannend.
Want met de nieuwe koers die een deel van de Nederlandse politici omarmen, lijkt het erop dat er een grote kans bestaat dat geëngageerde, culturele, kunstzinnige plekken dreigen te verdwijnen in Nederland. Iets dat ieder decennium weer terugkomt.
En terwijl culturele plekken steeds meer lijken te verdwijnen.

Terwijl er steeds meer partijen opstaan die kunst en cultuur duurder willen maken.
Terwijl de polarisatie groeit in Nederland.
Terwijl Europa niet altijd als een collectief gedachtegoed voelt.
Terwijl de wereld in de fik staat,
Is het aan ons, intellectuele grote mensen met macht en draagvlak en centen en netwerk en visie...
Het is aan ons, hier vandaag, om te kiezen voor warmte.

Begrip
Respect
Zorgzaamheid
Gelijkheid
Verbinding
Empathie
Liefde.

Het kan wellicht cliché of zoetsappig overkomen,
alleen is liefde steeds weer de oplossing.
De groep die voor liefde kiest als cement tussen al die mozaïeken van meningen,
machtsverhoudingen en ego's, die groep is relatief gezien niet zo groot. Maar ze zijn er wel.
Jullie zijn er zeker wel.

James Baldwin zei;
'Love has never been a popular movement.
The world is held together by the love and the passion of a very few people.
What you've gotta remember is, what you're looking at, is also you.
Everyone you're looking at is also you.
You could be that person.
You could be that monster.
And you have to decide in yourself, not to be.'

En daar ben ik het zeker mee eens.
Wanneer was de laatste keer dat je je probeerde te verplaatsen in de schoenen van iemand met een ander genderidentiteit?
Wanneer heb je voor het laatst gedoneerd aan een organisatie die zich inzet voor mensen met een specifieke ziekte, zonder dat je iemand in je naaste omgeving had met diezelfde ziekte?
Wanneer gaf je iemand met een andere huidskleur een schitterend compliment?
Wanneer heb je je verplaatst in de wensen en noden van een persoon in een rolstoel?
Wanneer ging je voor het laatst op straat een vriendelijk gesprek aan met iemand uit een andere leeftijdscategorie?
Wanneer heb je voor het laatst in gedachte of fysiek of digitaal meegevierd met een feestdag van een gemarginaliseerde gemeenschap?
Wanneer heb je jezelf voor het laatste uitgedaagd om te breken uit je eigen bubbel?
Ik stel de vragen aan jou en ik stel ze ook zeker aan mezelf.
Ga van dat hoge paard af.

Ja, ik heb moeten strijden. De ander ook.
Ja, ik ben getraumatiseerd. De ander ook.
Ja, ik ben aan het helen. De ander ook.
Ja, ik heb een beperkt budget en niet heel veel tijd. De ander ook.
Alleen moet je mens blijven, Gavin-Viano. Het charmeert je. Het trekt mensen aan.
Het is je kwetsbaarheid en tegelijkertijd ook je kracht.

Gesproken column

Dat is de reden waarom ik performer slash regisseur slash schrijver ben geworden.
Om mezelf te blijven bevragen. Om mijn kwetsbaarheid te blijven omarmen.
Om te leren van onze geschiedenis. Om kritisch te kijken naar hoe wij met elkaar omgaan.
Om niet direct in discussie te vervallen, maar om juist mijn publiek aan te sporen tot handelen;
nadenken. Om een respectvol gesprek te openen.
Om dat empathisch vermogen weer aan te klikken. Om even weer samen die kleine mensen te zijn,
die op zaterdagochtend, op de Binnenwegplein, zitten te kijken naar een magisch verhaal.

Dit jaar ging mijn debuutvoorstelling *Arm Met Een Dure Smaak* in première bij het Nationaal Theater.
Een verhaal over het effect van armoede op middelbare scholieren. Ik was van mijn 12e tot mijn 15^e
thuisloos. Een tijdje leefden ons gezin onder de armoedegrens. Gelukkig kwam daar in 2004 een
einde aan. In 2024 zie ik wel dat er helaas nog meer gezinnen zijn die onder de armoedegrens leven.
Samen met het team van het Nationaal Theater kwam ik op het idee om te toeren met deze
voorstelling en in iedere stad wilde ik graag een samenwerking aangaan met Voedselbank
Nederland. Het publiek kreeg na het bestellen van een kaartje voor de voorstelling, de vraag om
producten te doneren. Denk aan voedsel dat lang houdbaar blijft.

Babyvoeding. Snoepgoed. En hygiëneproducten, want hygiëne- en menstruatiearmoede zijn ook nog
steeds problemen die opgelost moeten worden.
Bij een korte sneak preview van *Arm Met Een Dure Smaak*, hoorde Merel mijn verhaal. Zo ben ik met
haar in contact gekomen. En nu sta ik hier. Dat is de kracht van kunst. Het kan verbinden. Het kan een
gevoelige snaar raken. En het kan iemand in het publiek een gevoel van herkenning en erkenning geven.

Door de kracht van kunst te benoemen, maak ik het werk dat in andere sectoren wordt gedaan
niet inferieur. Ik ben namelijk van mening dat kunst net zo belangrijk is als zorg. Het maken van
doktersrecepten moet tenslotte met de kunst van schrijven. Het analyseren van economische groei
moet met de kunst van rekenen en analyseren. En het onderwijzen van jongeren moet met de kunst
van discipline, creativiteit en heel veel geduld.
Maar ergens belandt kunst steeds weer in een wedstrijd van belang en helaas vervalt het vaak in
pijnlijke bezuinigingen. Maar in tijden van een pandemie was het toch wel fijn om spannende
literatuur, tijdloze muziek en klassieke films in huis te hebben.

Merel liet me weten dat ik maar vijftien minuten zou hebben, dus ik ga afronden, want geef deze
jonge, Rotterdamse, Surinamer een microfoon en hij kletst het programma vol.

Deze zomer sta ik met mijn nieuwe voorstelling op Theaterfestival De Parade in Rotterdam, Utrecht
en in Amsterdam. Maar ook op Theaterfestival Boulevard in Den Bosch. Dat komt, omdat ik ooit nee
heb gezegd tegen de Erasmus Universiteit en omdat ik naar mijn hart heb geluisterd. En daar wil ik
ook mee afsluiten. In deze gekke tijden wil ik jullie allen vragen om met zachte ogen naar elkaar te
kijken. Dat heb ik geleerd van Bouchra, mijn mental career coach. Dat is alleen mogelijk wanneer
we collectief kritisch blijven naar onszelf en naar elkaar. Ons kwetsbaar opstellen. En hopelijk, hoe
beroemd of politiek-berucht je dan ook bent, hopelijk kun je in tijden van internationale tumult,
weer even als klein mens op de zaterdagochtend met andere kleine mensen, wiebelend op die bank,
even stil zijn.

Gesproken column

Nicolaas Veul
programmamaker en presentator

Hier een paar kilometer vandaan ligt het Laakkwartier.

Het Laakkwartier is een van de wijken die lijsten aanvoert als het gaat om armoede, eenzaamheid en woningnood.

De bewoners schreven niet lang geleden een brandbrief naar het gemeentebestuur, waarin zij hun woede uitten over de teloorgang van de wijk.

‘Jullie zijn ons vergeten’, schreven ze.

We lezen er allemaal over: de energiecrisis, de woningcrisis, de falende ouderenzorg, zorg-bezuinigingen, inflatie; maar in het Laakkwartier, onder de rook van het parlement wordt het neoliberale beleid van je eigen broek ophouden, doorleefd en doorvoeld.

Voor mijn documentaireserie werkte ik drie maanden in het Laakkwartier als stagiair maatschappelijk werker bij *Wijkz*, een Haagse welzijnsorganisatie.

Daarvoor ging ik op vele huisbezoeken bij mensen die in de problemen zaten. Ik wilde weten: hoe is het leven in een wijk waar de hardste klappen vallen?

Voordat ik aan mijn stage begon zei mijn collega van Wijkz: *‘Je hebt twee soorten mensen.*

Een gaat met zijn problemen naar een therapeut en de ander komt bij maatschappelijk werk.’

Voor alle duidelijkheid: ik behoor niet tot die laatste categorie. Elma wel. Zij was een van mijn eerste cliënten. Elma was een oude bekende van Wijkz. In haar rapport las ik dat traumatische gebeurtenissen in Elma’s leven een flinke impact hebben op haar geestelijk welzijn. En dat er serieuze gezondheidsklachten zijn en financiële problemen zijn geweest.

Elma reageerde al een tijdje niet meer op mailtjes en belletjes, dus ik werd er als kersverse stagiair op afgestuurd om poolshoogte te nemen.

Bij binnenkomst zag ik een glas wodka op tafel. De asbak ernaast had geen ruimte meer. Het was pas 10 uur in de ochtend. *‘Wel nog vroeg voor een wodka,’* zei ik met een lach tegen Elma, terwijl ik mijn jas uitdeed. Ik had geleerd dat het bij thuisbezoekjes goed is om te benoemen wat je opvalt, maar er niet over te oordelen.

‘Kan mij het nou schelen, schat,’ zei Elma met een royale lach. *‘Ik had het koud en was een beetje zenuwachtig.’* Opeens maakte ze een draai: *‘Ik ben ik. Ik ben Elma.’ Ze stelt het als een soort grens. ‘Ik verander voor niks en niemand.’*

Stress en branie wisselden elkaar in rap tempo af op deze bovenwoning in het Laakkwartier.

‘Er waren zorgen over uw situatie,’ vroeg ik heel aftastend. *‘Ja... Klote... Ik heb meerdere tia’s gehad, en die klote trap kom ik niet meer goed op weet je... En ik heb bijna geen centen meer.’*

Haar stem was zacht, klein. *‘Het is heel veel, weet je wel, zwaar in mijn kop...’* Weer stil. *‘Ik slaap ook op de bank hè, ik heb een keer een inbreker gehad die via mijn slaapkamer binnenkwam, dus daar kom ik ook niet meer.’*

De wodka werd bijgevuld. Haar blik was niet te vangen. *‘Ik wil ook heel graag verhuizen.*

Die klote trap kom ik bijna niet meer op. Ik weet niet meer hoe ik het moet doen allemaal.’

Een peuk vloog haar mond in nog voordat een traan haar oog verliet.

Ik knikte. *‘Dat klinkt zwaar.’* Ik probeerde driftig te denken aan de instanties waar ik Elma naar door zou kunnen verwijzen.

‘Er is hulp voor als u stress ervaart, we zouden wat psychische ondersteuning kunnen aanvragen voor u, bij Achter de voordeur? Dan komt iemand langs om eens met u te praten,’ zei ik een beetje als een onhandige ambtenaar.

‘Dat ken ik niet.’

‘Dat is van de GGZ, de geestelijke gezon.....’

Elma onderbrak me abrupt: *‘Nee, nee nee. Ooooh neee. Niks ervan. Dat hoeft ik niet. Neeeee, er is niks mis met mijn koppie hè. Ik dank je vrien-de-lijk.’* Handen wuifden mijn aanbod driftig weg.

‘Ik ben niet gek, hè.’

‘Ik bedoel niet dat u gek bent,’ probeerde ik nog. *‘Maar dat u een plek heeft om deze dingen te bespreken...’*

De meters die ik had gewonnen, werden door mijn laatste vraag tenietgedaan. Dit werk was als een moeilijke dans en ik had duidelijk de verkeerde stappen gezet. Ik werd nu met argusogen bekeken. Ik maakte het nog erger toen ik de mogelijkheid tot het verkrijgen van een voedselpakket noemde. Ik was te direct geweest. Ik had nog een hoop te leren. Toen ik vertrok bij Elma zag ik een berg ongeopende post. Ik gaf het door aan mijn collega’s. Later bleek dat Elma in flink de schulden zat. Ze had dat niet aan mij willen vertellen.

Gesprekken zoals die met Elma confronteerden mij met mijn eigen vooroordelen. Ik dacht dat mensen de hulp van de staat met open armen zouden ontvangen. Dat ik als sociaal werker vooral bezig zou zijn om die hulp af te remmen, kritisch op of mensen wel recht zouden hebben op wat zij vragen.

Maar in de realiteit stuitte ik niet op een opgehouden handje, ik stuitte juist op schroom, wantrouwen en dichte deuren.

Ik zag mensen die te trots waren om hulp te vragen.

Ik zag mensen die door hun stress de weg door het bureaucratische doolhof niet konden vinden.

Ik zag mensen die de kunst van het overleven zo goed verstonden, dat staatshulp ontvangen als een slachtoffer er niet in kwam.

Het zijn de dingen die je alleen leert als je met je poten in de modder staat.

Niet alleen de scenes achter de voordeur maakten indruk op mij.

Mijn collega’s van het maatschappelijk werk evengoed.

Maatschappelijk werk is de sociale EHBO van een wijk en probeert de problemen af te vangen voordat het echt misgaat. Voordat de draaikolk van armoede iemand echt onder water trekt.

Een maatschappelijk werker krijgt per client 4 tot 5 bezoeken, dan moet je de zaak hebben afgehandeld. Dat betekent dat je de cliënt weer op een goed spoor hebt gezet of hebt doorverwezen, dieper en verder het sociale systeem in.

Elke maatschappelijk werker die ik sprak was het erover eens: dat is te weinig. Er is in de sector veel bezuinigd; het marktdenken neemt de overhand. Soms duurt het vier bezoeken voordat iemand zijn problemen überhaupt aan je toevertrouwt.

Mijn collega zei: *‘Veel mensen hier in de wijk denken dat een dubbeltje nooit een kwartje kan worden. Maar met vertrouwen kan dat wel. Met vertrouwen wordt een dubbeltje zelfs soms een euro. Met vertrouwen bouw je de wijk op.’* Maar dat kost tijd en geld.
Ik zag verontwaardigde, boze en soms verdrietige collega’s op kantoor. Ze konden niet de hulp bieden die mensen uit de wijk echt nodig hadden.

Maar niet alleen de werkdruk en het tijdsgebrek werkten de maatschappelijk werkers tegen. Het wantrouwen van de burgers voor instanties als Wijkz nam hard toe. Het wijkcentrum verloor haar aanloop. De deuren in de wijk bleven steeds vaker dicht. Het geloof dat de overheid er is voor jou, was in het Laakkwartier ver te zoeken.
‘Het is alsof er bij mensen een soort fatalisme in is geslopen’ zei mijn collega voorzichtig, mijmerend over wat ze nou zag aan de randen van de kloof.
Het was de stilte die ze nog niet eerder had vernomen.

De mensen van het Laakkwartier voelden zich vergeten. Niemand leek te luisteren. Maar op elke hoek van de straat klonk de lokroep van het populisme, de belofte van zoete wraak op de elite.

Als journalist en documentairemaker heb ik naast maatschappelijk werk, ook stagegelopen bij een GGZ-instelling als groepsmedewerker en als docent op een gemixte middelbare school. Mijn laatste stage heb ik net vorige maand afgerond in de jeugdzorg voor mijn nieuwste documentaireserie.

Zo heb ik al meer dan 12 maanden stagegelopen bij maatschappelijke beroepen en dit is mijn frontbericht aan jullie.

In al mijn stages zag ik hetzelfde: de beroepen die onze samenleving bij elkaar houden, zijn te hard geraakt door bezuinigingen, terwijl de werkdruk en de complexiteit van het werk toeneemt en onze samenleving complexer en vijandiger wordt.

Ik zag het overal: mensen die met hun hart werken, raken gefrustreerd door het systeem waarin ze werken. Niet alleen de burgers haken af, maar ook de sociaal werkers, de leraren, de zorgmedewerkers in de GGZ en in de jeugdzorg. Allemaal zitten ze in een enorme spagaat tussen beleid en praktijk, en aan beide kanten wordt er aan hen getrokken.
Het is gewoonweg niet vol te houden. Er wordt keihard gewerkt aan het maatschappelijk front, maar de condities worden slechter en slechter.

Ik ga niet beweren dat ik een simpele oplossing voor dit probleem in pacht heb.

Maar één ding weet ik wel zeker: het ligt niet aan de buitenlanders.

Colofon

Bijdragen

Merel van Vroonhoven
Thom de Graaf
Gavin-Viano
Nicolaas Veul

Fotografie

Hans Kouwenhoven

Vormgeving en opmaak

Things To Make And Do

Drukwerk

Xerox B.V.

